

of the territory and confrontation in Polish-Ukrainian relations. On the base of personal accounts, the given article presents the analysis of subjective factors, such as social background and specific aspects of upbringing, which had influenced the development of Ukrainian intelligentsia. It is found that during the study period the largest part of intelligentsia stratum representatives was origin from the families of priests and farmers. The main reason of this was the numerical superiority of the rural working people over the other social groups and the clergy over the secular intelligentsia. The certain study shows that upbringing patterns of intelligentsia were various and depended on social background and individual lifestyle of every family. Children who were born in the families of priests or intelligentsia had more opportunities to achieve better future. In the same time people belonged to families of farmers had to fight over social stereotypes, pecuniary burdens and adjust themselves with rules and requirements of another lifestyle. However, studies of people's individual experience showed that social origin did not determine the future of the intelligentsia representatives, who could go beyond the social circle where they were born, because of education, talents, hard work and support of benefactors. Moreover, political, cultural, worldview, economical changes opened a wide range of opportunities of social mobility for them.

Key words: intelligentsia, Ukrainian intelligentsia, Galychyna, social stratum, family upbringing.

УДК 94:[271.4–725:32](477.83/.86) «19»

Роман Лехнюк

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДИЛЕМИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті на основі неопублікованих джерельних матеріалів та мемуарів розглянуто основні проблеми греко-католицького парафіяльного духовенства в Східній Галичині на початку ХХ ст. у суспільно-політичній сфері. Встановлено, що ключовою проблемою був пошук парохами балансу між виконанням суто душпастирських функцій і ролі політичних функціонерів на місцях. Аналіз шляхів вирішення цієї дилеми дозволяє виділити декілька моделей поведінки парафіяльних священиків – від абсолютної пасивності до надмірної активності. Досліджено, що іншою дилемою були взаємовідносини з світськими політичними середовищами, які мали власне, часто інструментальне, бачення ролі кліру в українському національному русі. Простежено, як ця проблема впливала на погляди парохів на питання їх приналежності до політичних партій і необхідності створення власної політичної організації.

Ключові слова: Греко-Католицька Церква, парафіяльне духовенство, Галичина, націоналізм, соціалізм.

Греко-Католицька Церква (далі – ГКЦ) упродовж ХІХ ст. займала чільну позицію в житті українського суспільства Галичини як у духовному, так і політичному, що сформувало в уявленні кліру певне традиційне бачення власної ролі. Будучи за своєю природою консервативної інституцією, Церква традиційно виступала на захист відповідних елементів цієї традиції: власної ролі як політичного лідера українського суспільства, оборони існуючого соціального устрою, політичного легалізму, захисту суспільної моралі на ґрунті християнських норм. Ставши внаслідок реформ Марії Терезії та Йосифа ІІ природною елітою галицьких українців, ГКЦ послідовно дотримувалась означених вище засад упродовж ХІХ ст. Надважливим елементом греко-католицького кліру і його традиції була його найчисельніша складова – парафіяльне духовенство, чії ідеї і практики є невід'ємною складовою як історії Церкви загалом, так й історії вирішення складних суспільно-політичних дилем, перед якими постали парохі на початку ХХ ст. Головною з цих дилем був пошук парафіяльним духовенством свого місця між виконанням суто душпастирських функцій і потребою брати участь у суспільно-політичних процесах, бути «отцями народу» – його заступниками, порадниками і лідерами.

Середовище парафіяльного духовенства з його відмінними моделями поведінки вивчала польська дослідниця Бернадетта Войтовіч-Губер [34]. У центрі її уваги історія боротьби духовенства за збереження традиційних елементів обряду, участь кліру в русофільському русі, проблема пропаганди православ'я і поширення модерних ідеологій. Праці Наталії Колб, хоча і присвячені парафіяльному духовенству 1890-х років, але допомагають краще зрозуміти історичні й організаційні особливості цього середовища [8–9]. Ці студії дозволяють скласти загальне уявлення про греко-католицьке парафіяльне духовенство наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., але не дають

відповіді на питання про те, як парохі реагували на виклики, перед якими поставали у досліджуваній час.

Відповіді на ці питання містять джерела, які варто розділити на декілька груп. До першої відносяться неопубліковані архівні матеріали, де найбільшу категорію становлять документи з фонду 201 («Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів») Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). Насамперед, це листування деканатів з консисторією щодо конфліктних ситуацій між парохами, або ж між священиками і парафіянами. Іншу групу становлять документи з фонду 159 («Глинські») відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, де, зусиллями о. Ісидора Глинського, зібрано важливі джерела, що висвітлюють життя парафіяльного духовенства досліджуваного періоду. Цінні свідчення про ментальність парохів початку ХХ ст. містять мемуари двох греко-католицьких священиків – Олекси Пристая [21–22] і Филимона Тарнавського [27]. На їх прикладі вдалося простежити конфлікт між суто душпастирськими обов'язками і фактичною необхідністю виконувати роль провідників схильного до наростаючого радикалізму українського національного руху в Галичині.

Іншу групу джерел складають матеріали періодичних видань. Серед часописів, що видавалися духовенством, найважливішим була «Нива», головна трибуна для висловлення парохами своїх поглядів на актуальні суспільно-політичні, соціально-економічні й суто церковні питання. Для реконструкції складного для кліру ідейно-політичного клімату доби необхідним було залучення часописів провідних українських політичних середовищ – націонал-демократичного «Діла» і радикального «Громадського голосу».

Викликом для Церкви загалом і для парафіяльного духовенства зокрема на початку ХХ ст. стали модерні ідеології націоналізму і соціалізму, що своїм радикалізмом й однозначним трактуванням дражливих і складних питань ставили під сумнів і загрозу традиційні цінності Церкви, а подекуди саму ГКЦ. Окрім цього, поширення в суспільстві радикальних національних гасел, тісно переплетених з ключовим, в тому числі для греко-католицького духовенства як давнього провідника народу, поняттям «патріотизму», становило велику загрозу солідарності кліру і ускладнювало маневрування між національною політикою з одного боку та душпастирськими обов'язками й християнськими засадами з іншого.

Головними пропагандистами нових ідей в українському суспільстві Східної Галичини на початку ХХ ст. можна вважати три середовища – ідейно пов'язаних між собою радикалів і соціал-демократів, а також націонал-демократів, чие періодичне видання – газета «Діло» – регулярно містила матеріали антиклерикального, а подекуди радикального характеру. Втім, становище «Діла» і націонал-демократів щодо релігії і кліру не було консеквентним. Найвагомий вплив на формування образу націонал-демократів серед духовенства мало «Діло». Його редакційна політика була непослідовною з огляду на суперечності між часто антицерковними і антирелігійними текстами часопису та ключовою роллю священиків у творенні і діяльності структур Української націонал-демократичної партії (далі – УНДП) в Галичині. Не будучи зацікавленими в політичній ролі духовенства як окремої соціальної верстви, редактори «Діла» інструментально підходили до вирішення дилеми, намагаючись втримати загал духовенства на своєму боці заради міцності власних політичних позицій. Тому не викликає здивування чергування в часописі статей про важливу роль священиків (але не Церкви) з критикою клерикалізму і церковних ієрархів [4; 16; 29]. З аналізу публікацій «Діла», в тому числі й дописів самих священиків, прихильних до націонал-демократичного середовища, досить чітко вимальовується «ідеальний» образ представника кліру з точки зору редакції – це священик-патріот, що під керівництвом світської інтелігенції усіма силами працює для користі української політики, яку найчастіше націонал-демократи ототожнювали з власною партією [25].

Чітку й безкомпромісну позицію щодо ГКЦ теоретично займали члени Русько-української радикальної партії (далі – РУРП), які намагались адаптувати до галицьких реалій ідеї європейського соціалізму, в тому числі негацію Церкви і загалом релігії. Для них духовенство було головною перешкодою на шляху до «поступу» [33], йшло «слідом середніх віків» [26]. Використовуючи часті випадки непорозуміння чи конфліктів між парохами і громадами, або ж випадки незадовільного виконання священиками душпастирських обов'язків, радикали прагнули скласти конкуренцію кліру в селах. У селах активісти-радикали допомагали селянам писати скарги на парохів, закладали мережі власних товариств і читалень, провадили антирелігійну пропаганду [34, с. 258]. Радикали ефективно обертали на власну користь регулярні непорозуміння між селянами і парохами щодо треб – оплат за душпастирські послуги, які нерідко становили важливу частину доходів священика. Іншим шляхом зниження авторитету і впливів Церкви було позиціонування кліру як байдужого до народних потреб, зокрема в господарських і просвітніх питаннях [19]. Найбільшого успіху радикали досягли на Покутті й в Гуцульщині, використовуючи

дезорганізованість духовенства, переважно русофільського, в цих краях, а також низьку освіченість і вкрай важке економічне становище місцевої людності. Втіленням успіху радикалів була популярність товариства «Січ» на чолі з провідним членом РУРП Кирилом Трильовським, відомим своїми антирелігійними і антицерковними виступами.

Але власні політичні практики радикального середовища розмивали його одноставність у тотальному запереченні необхідності Церкви для життя українського суспільства. Попри усі запевнення про шкідливість духовенства і релігії для народу, радикали різко негативно оцінили указ митрополита Андрея Шептицького, який забороняв парохам втручатись в справи інших парафій і фактично обмежував можливості політичної активності душпастирів. Замість схвалити такий крок владики, «Громадський голос» звинуватив його в намаганні відірвати священників від народної роботи [17]. Причиною такої неконсеквенції можна вважати той самий факт, що й і у випадку з націонал-демократичним середовищем – духовенство залишалось часто єдиним освіченим елементом на місцях і замінити його власними силами радикалам було не до снаги.

У своїй реакції на таку оцінку власної ролі в житті суспільства парохі реагували по-різному, найчастіше намагаючись бути не тільки об'єктом для заходів світських середовищ, а й суб'єктом суспільно-політичного життя. Глибоко укоріненим було усвідомлення ними себе як окремого стану з власною історією, традицією і призначенням, важливим для Церкви й суспільства загалом [2]. Середовище парафіяльних духівників мало власну ієрархічну стратифікацію – складалося з парохів, завідателів (обидві категорії можна віднести до самостійних душпастирів) і сотрудників [8, с. 18]. Активній позиції парафіяльного духовенства в громадських справах сприяла теж наявність власних форм самоорганізації – деканальних соборчиків, священницьких конференцій, віч, товариств. Найактивнішим було створене в 1891 р. Товариство святого Апостола Павла, що займалося видавництвом літератури і реколекціями для різних верств населення [8, с. 23–25].

Аналіз джерел дає змогу виокремити різні типи поведінки парафіяльного духовенства, а водночас відмінні прояви як традиційної для цієї групи консервативної поведінки, так і поведінки, яка не вписується в межі відповідного світогляду й цінностей через надмірне ангажування в політичні рухи. Першим типом парохів були політично пасивні священники. Яскравим прикладом консервативної поведінки є о. Йосиф Авдикевич з села Ясенів на Бродівщині. З опису о. Филимона Тарнавського постає образ старшого священника, «зимного аристократа», що дуже дбав за дотриманням правил етикету. Хоча така манера поведінки не сприяла надмірній популярності серед парафіян, його парафія вважалась за одну із зразкових, а парох був авторитетною особою в громаді [27, с. 137–140]. Відношення о. Авдикевича до своїх парафіян дає приклад відчуття власної ролі провідника, а водночас і відповідальності за ввірену паству. Отець Авдикевич пояснював о. Тарнавському: «Село мусиш добре «за чуприну» в руках тримати, але нікому кривди на волос не зробити. Бо як кривду зробиш, чуприна тобі з рук вирветься. Ти мусиш село вести, бо ти поводитир, але добре розваж, котрою дорогою поведеш, бо за всі блуди ти, а ніхто другий, будеш відповідальний і перед Богом і перед людьми» [27, с. 139]. Попри добре розуміння політичних процесів, він тримався осторонь активної політики, а успішно керована ним ясенівська читальня зберігала партійний нейтралітет. Народовця за світоглядом, о. Авдикевича відштовхувала демагогічність чільних українських партій [27, с. 141].

Натомість о. Жеребецький і о. Петро Корчинський на межі XIX–XX ст. були прикладами неактивних політично парохів, які не відповідали уявленням про «отців народу». Отець Жеребецький із села Чистопади не переймався ні освітнім, ні господарським розвитком власної парохії, як і розвитком алкоголізму серед селян. Водночас, намагаючись підкреслити власну вищість, у проповідях і в побуті часто використовував польську мову [27, с. 155–158]. Зверхність пароха як негативний зразок консервативної поведінки наводить у своїх спогадах о. Олекса Пристай на прикладі підгорецького пароха о. Петра Корчинського. Хоча о. Корчинський мав досвід активної політики – був учасником польського постання 1863–1864 рр. – у досліджуваній час займав пасивну позицію і характеризувався ще давнім «старорусинським» консерватизмом – розглядав польську мову як «культурну» на протигагу «селянській» руській [22, с. 139]. Така модель поведінки була характерною для XIX ст., але на початку XX ст. для більшості духовенства, особливо молодшого, видавалась анахронізмом.

Хоча поведінка оо. Жеребецького і Корчинського не може вважатися добрими прикладами традиційного пароха й негативно впливала на авторитет всього кліру, протилежний щодо політичної активності тип поведінки також не був запорукою збереження церковного консерватизму перед загрозою модерних викликів. Навпаки, надмірна активність парохів в національному русі була однією з найбільших загроз традиційній ролі Церкви в українському суспільстві. Зanedbanня парафіяльними священниками своїх прямих обов'язків душпастиря заради політичного активізму й агітації часто лише підривали авторитет пароха [15, арк. 20–20 зв.]. Цікавими є спостереження члена Польського кола в німецькому парламенті Глембоцького, який приїхав до Галичини з метою

перевірити інформацію про утиски українців поляками. На підставі своїх спостережень він сказав о. Тарнавському, що надмірна заполітизованість парохів і парафіян дозволяє їм дуже добре орієнтуватись у внутрішній і зовнішній політиці, але стоїть на заваді економічному розвитку, без якого неможливим бачилось зміцнення позицій українців [27, с. 208–209]. У цьому контексті Глембоцький позитивно оцінив консервативну поставу русофілів як недемагогічного елементу, який дещо збалансовував радикальність священників-народовців [27, с. 2010]. Стосунки між священником і громадою не завжди залежали лише від політики. Часто причиною конфліктів ставали майнові і фінансові питання, як от розмір оплат за душпастирські послуги чи при будівництвах церков [30, арк. 7–19].

Були різні причини відмінного ставлення священників до політичної активності, але за одну з головних можна вважати різницю поколінь. Автори спогадів про тогочасні події – оо. Тарнавський і Пристай – на початок ХХ ст. були представниками саме молодшого покоління душпастирів з українським модерним національним світоглядом. Ще в останнє десятиліття ХІХ ст. в стіни греко-католицької духовної семінарії у Львові проникали нові ідеї і політика. Так, у 1891 р. частина слухачів семінарії влаштувала вкрай незвичне для такого консервативного закладу явище – страйк [22, с. 33–39]. У своїй діяльності перед виїздом до США в 1911 р. о. Тарнавський був, за власними словами, «у гарячій воді купаний українець» [27, с. 141]. Він активно працював заради розвитку українського руху в селах, де був сотрудником чи парохом, неодноразово вступаючи з політичних причин в конфлікти з виконавчою владою. Засобом для осягнення національно-політичних цілей було душпастирство і для о. Пристая [22, с. 210]. У своїй політичній діяльності він пішов ще далі, ніж о. Тарнавський – під час українського мітингу під стінами Намісництва з нагоди приїзду австрійського президента міністрів Ернеста Кьорбера, що переріс у сутички з поліцією, о. Пристая заарештовано за напад на кінного поліцейського [22, с. 318–320]. Промовистою є навіть назва розділу його спогадів, присвячена діяльності на початку ХХ ст. – «Церква і Нація». Проте, за словами о. Пристая, він не впускав політики до стін церкви, чого допускалось багато його товаришів [22, с. 220].

Аргументом на користь тези про поколінневу прив'язку моделей поведінки парафіяльного духовенства є історія вже знайомих нам священників. Якщо в часі буття сотрудником в о. Авдиковича молодий о. Тарнавський вважав, що його парох «консерватист, аристократ і сучасного руху не розуміє» [27, с. 141], то в зрілому віці він змінив свою думку: «Я нині доперва бачу, яка розумна була його консервативна політика, бо стан села се найліпше показував. Але тоді я так само був демагогічно настроений і такі самі помилки робив, як і ціла наша українська суспільність... Нині я бачу демагогічні кличі в іншому світлі: тільки нарід ошукують і деморалізують, а в дійсності йому нічого не дають. Дають тільки сатисфакцію крикунові. Йому здається, що, наговоривши цілу «купу» речей, неможливих до зреалізування, вже все здобув. Це витворило в наших масах клясу крикунів, ревунів, письменників, що... думають здобути собі тим славу великих народних «патріотів». ... І нині я готовий на всяку жертву для української народної справи, але для такої, що в даних обставинах є можлива до зреалізування і для такої, що може бути вжита для будови нашого державного організму. А демагогія, це гнилий матеріал, з якого ніколи нічого збудувати не можна» [27, с. 141, 148–149]. Схожим чином і о. Пристай розкаювався у своєму використанні душпастирства не як цілі самої в собі, а для політики [22, с. 210].

Парафіяльне духовенство впродовж першої чверті ХХ ст. відчувало на собі вплив не лише націоналістичних, а й соціалістичних концепцій. Але якщо перші дуже часто акцептувалися парохами, то соціалізм і пов'язаний з ним радикалізм знаходили, з поодинокими винятками [34, с. 260–263], солідарний опір духовенства як на сторінках періодики, так і в практичній діяльності. Це стосувалось навіть таких часом радикальних національно і політично парохів, як о. Пристай [22, с. 307–309]. У рефераті на деканальному соборчику о. Роман Добровольський відзначав, що Церква не є супротивна духові демократизації, що охопив тогочасну Європу і спонукав до оборони убогих і скривджених. Такі функції референт вважав цілком згідними з характером християнства і Христовим вченням [14, арк. 77–77 зв.]. Тут чітко простежується вплив енцикліки папи Льва ХІІІ «*Reverum Novarum*». Це свідчить про ознайомлення не лише провідників Церкви, а й загалу кліру з тогочасними загальноєвропейськими інтелектуальними тенденціями. Але засадничою різницею між позицією Церкви і соціалізмом було ігнорування останнім, на думку о. Добровольського, будь-яких етичних і релігійних принципів: «Принципи соціалістів: погорда всего того – що називає ся повагою і властью – Хула тому всему, що є сьвяте. Все то, що Божі і людські права установили для поступу людскости, має після них бути знесене. Відмовляють послуху властям, котрі від Бога одержали право. Всюда проповідують беззглядну рівність людей ві всіх правах і обовязках. Звязь супружеску чоловіка з женою, котрі дикі народи уважали за щось сьвятого уважають неморальною. Нападають на право власности оперте на природі і хотіли би замінити на вспільну власність все,

що було набуто чи то легальним спадком, чи працею рук – чи в кінці ощадністю... Проти сеї ложної науки мусить духовенство виступати і з цілою рішучістю поборювати» [14, арк. 78].

Оригінальний спосіб боротьби з соціалістичними ідеями практикував о. Юліан Дзерович у Стрию. Він записався в члени радикальних товариств, зокрема до робітничої організації «Воля», і регулярно відвідував його читальню. Під час відвідин о. Дзерович спілкувався з робітниками, не засуджуючи їх з висоти амвону, а спокійно вислуховував інші точки зору і дискутував з ними. Такий спосіб виявився доволі ефективним [6]. Іншим шляхом була активізація роботи в економічних товариствах, зокрема «Сільському господарі», які під орудою духовенства мали б з'єднати клір і народ в міцну цілість за зразком німецьких католиків [13, арк. 14 зв.].

Ангажування парафіяльного духовенства в політичні процеси сприяло його диференціації за партійною ознакою. Найбільше парохів брали участь в діяльності УНДП, значною мірою як головній спадкоємниці давнішого народолюбського руху. З одного боку це дозволяло священикам виконувати свій «патріотичний обов'язок» (як вони його розуміли), а з іншого породжувало конфлікт між партійною карністю і солідарністю з церковними традиціями й нормами. Парафіяльне духовенство, прихильне до націонал-демократів, не було єдиним у цій ситуації. Показовими є дискусії навколо статті автора під псевдонімом «Священик-українець» «По виборах», поміщеної в «Ділі». Дописувач закликав духовенство безоглядно долучитися до роботи з національного освідомлювання народу задля боротьби з радикалами і соціалістами. Також автор критикує ідею окремої «клерикальної» партії, відводить парохам повністю підпорядковану щодо світської інтелігенції роль у народній роботі, фактично утверджуючи інструментальний підхід більшості світських націонал-демократів щодо ролі кліру в суспільстві [25]. У відповідь «Нива», навколо якої зосереджувались насамперед саме пов'язані з націонал-демократами священики, не заперечувала необхідності праці кліру на національному полі, але зазначала, що пропонується модель є неприйнятною з кількох причин. По-перше, «священик-українець» критикувався за ігнорування змісту перед формою, тобто, що просвітницька робота має бути не лише національною, але і її зміст має відповідати християнським засадам. По-друге, дописувачу «Діла» закидається, що він критикує за реальні і уявні провини парохів (зокрема на їх плечі складає провину за ширення радикальних ідей), натомість повністю ігнорує антицерковні і антирелігійні прояви в «Ділі» і націонал-демократичному середовищі [20].

Натомість у статті о. Теофіла Гординського, який обстоював роль «Діла» як головної «хроніки» доби і виправдовував прояви антирелігійних ідей у цьому часописі [5], проявилися різниці між парохами з ліберальнішого націонал-демократичного і консервативного християнсько-суспільного середовищ. Отець Гординський критикував часопис християнських суспільників «Руслан» за намагання відірвати духовенство від інтелігенції в народній праці, «клерикалізм» (тут – прагнення утворити окрему партію з духовенства) [5]. В архіві редакції «Руслана» зберігається чернетка статті у відповідь о. Гординському, яка висвітлює бачення вже християнсько-суспільної частини парафіяльного духовенства. Автор відкидає думку про підпорядкування духовенства світській інтелігенції, як такої, що виступає проти Церкви і релігії, зокрема проти ієрархів [11, арк. 2]. Водночас він звертає увагу, що лише той парох є добрим, котрий першочергово працює на церковній ниві, а вже згодом на національно-політичній [11, арк. 3].

Диференціація парафіяльного духовенства за партійною ознакою, а значною мірою серед партій неконсервативних за своїм характером, ставило на порядок денний питання про солідарність кліру. Його порушували як митрополит і єпископи в пастирських посланнях, так і самі парохі. Першочерговою була дискусія щодо необхідності окремої політичної організації для духовенства, т.зв «клерикальної партії», як називали цей проєкт в пресі. На користь такого варіанту виступало прихильне до західної клерикальної традиції християнсько-суспільне середовище і пов'язане з ним духовенство. Але загал кліру поділяв точку зору, що необхідною може бути хіба що неполітична організація на кшталт вже існуючих товариств імені св. апостола Павла чи св. апостола Петра. Позицію духовенства з націонал-демократичного середовища сформулював редактор «Ниви» о. Ярослав Левицький – що клір не має наміру творити жодної «клерикальної» партії чи перебирати у свої руки політичний провід. Єдина засторога прозвучала щодо популярних в тому ж таки «Ділі» антирелігійних проявів [10].

Нова станова організація в середовищі греко-католицького духовенства виникла в 1910 р., але не з ініціативи націонал-демократичних чи християнсько-суспільних священиків, а для згуртування русофільської частини кліру. Від початку ХХ ст. і до Першої світової війни священики-русофіли, які складали велику частину духовенства, все більше потрапляли в ізоляцію з огляду на процес націоналізації ГКЦ. Вони фактично стояли осторонь дискусій в середовищі парохів-народолюбів обох партій, оскільки їх програми, насамперед у національному аспекті, суперечили світогляду й традиціям русофільства. Стосунки цього середовища з парохами – носіями модерної української ідентичності – з означених вище причин поступово загострювались.

Новоутворене Товариство ім. св. Іоанна Златоустого, яке очолив канцлер митрополічії капітули, крилошанин о. Олександр Бачинський, перед початком Першої світової війни налічувало як мінімум 300 священиків [24]. Його програма відображала неприхильні консервативним русофілам зміни в ідейно-політичному кліматі Галичини. У ній відзначалося, що першочерговою метою організації є консолідація духовенства перед антирелігійними течіями в суспільстві, захист східного церковного обряду від латинізації. Окремо зазначалося, що хоча товариство не є національно-політичне, проте його засновники засуджували український «сепаратизм», прирівнюючи його до національного нігілізму [1]. У цьому контексті священики-русофіли виступали проти подальшої «українізації» ГКЦ, насамперед активно протестували проти ідеї запровадження народної мови в молитвах і фонетичного правопису в діловодстві, вважаючи такі дії супротивними не лише церковній традиції в Галичині, а й загальнокатолицькій [7; 23; 28]. Важливою складовою діяльності Товариства ім. св. Іоанна Златоустого і його часопису «Церковный Востокъ» був захист парохів-русофілів від звинувачень у пропаганді православ'я. Вину за це явище покладали на латинізацію обряду і національно-політичну нетерпимість всередині Церкви щодо членів русофільського середовища [3]. Окрім цього, русофільське духовенство відмежовувало себе від представників радикальнішого крила цього руху – «новокурсників»: «Обвиняють насъ въ руссофильствѣ! Что же это такое страшное – это руссофильство? По этимологии слова, это: любовь къ Руссамъ – значитъ, къ русскому народу и совсѣмъ не идентично съ «Россіофильствомъ». Мы не признаемъ къ «россіофильству», а только къ руссофильству. Но гдѣ законъ, который запрещалъ бы намъ любовь къ русскому народу?!... И не только нѣтъ такого закона, но напротивъ, есть поощреніе къ тому» [18]. Хоча такого закону дійсно не існувало, нездатність русофільського консерватизму до чіткої національної самоідентифікації багато в чому зумовила антирусофільську політику намісника Міхала Бобжинського напередодні Першої світової війни. Внаслідок цього, навіть далекі від активної політики парохі-русофіли мали труднощі з отриманням посад [18].

Одним із небагатьох питань, що об'єднували парафіяльне духовенство усіх партій, за винятком «західників», було протистояння латинізації. Надактивною тут, зрозуміло, була русофільська частина кліру, для якої протистояння полонізації і латинізації було основами власної консервативної традиції й ідентичності. Але і священики-народовці активно виступали проти цього явища. Тут варто виділити два ключових мотиви: захист традиції, з якою себе ототожнювала більшість кліру, не лише русофіли, та національний аспект. Останній полягав у тому, що через переманюванням греко-католиків на католицизм польське духовенство намагалось ослабити український національний рух [22, с. 253–258]. У серпні 1913 р. комітет священиків-народовців, утворений для складання меморіалу до Апостольської столиці щодо протиправних дій латинського кліру, розіслав по всій Галицькій митрополії звернення з детальними інструкціями, де містилось прохання до парохів укласти якомога точніший перелік проступків римо-католицького духовенства супроти греко-католиків [15, арк. 22–22 зв.]. Окрім латинізації, консолідаційним чинником були питання соціального забезпечення парохів, насамперед чимало років тривала боротьба за підвищення конгругії (виплат священикам з державного бюджету) [12, арк. 34–34 зв.].

Партійні протиріччя не завжди автоматично вели до ворожості між парохами. У спогадах о. Тарнавського є сюжет, присвячений чільному пароху-русофілу в околиці – о. Іоні Пелехатому. Активний народовець, о. Тарнавський зберігав з ним упродовж всього часу сусідства добрі стосунки, а о. Пелехатий навіть не ображався, коли його сусід-народовець та ряд інших молодих священиків співали спеціально для нього «Ще не вмерла Україна» і «Не пора, не пора» [27, с. 208]. Втім, не були рідкістю і протилежні випадки. Наприклад, невід'ємною складовою життя сколівського деканату ГКЦ були постійні взаємні скарги двох парохів – народовця о. Євстахія Качмарського і русофіла о. Еміліана Каленюка. Як писав у своєму звіті о. Володимир Сабата, призначений митрополічим ординаріатом до розслідування цих скарг: «набрав смиренно підписаний переконання що... Отці... взаємно себе ненавидять і ненависть тая до крайної границі посунена опирає ся на ... чисто політичнємъ, о. Качмарській есть загорѣлий украинець, а о. Каленюкъ загорѣлий москвофіль» [32, арк. 9]. Такі ситуації виникали не лише по лінії поділу русофіл/народовець, а й між носіями модерної української ідентичності. Так, у квітні 1907 р. сотрудник з села Магдалівка о. Володимир Коломієць через відмінність політичних позицій у брутальній формі виступив проти пароха Сороцька – о. Євгена Купчинського, до парафії якого приїхав в якості політичного агітатора [31, арк. 1–8].

Отже, суспільно-політичні дилеми початку ХХ ст. поставили парафіяльне духовенство у вкрай складну ситуацію. Його становище як часто єдиного представника освічених верств українського суспільства на місцях з одного боку робило його стійкішим до утримання впливу на суспільство, ніж, наприклад, світських консерваторів, які так і не створили дієвої політичної організації у цей час. З іншого боку, цей факт часто призводив до надмірного захоплення парохів українською політикою,

розмиваючи межу християнським консерватизмом і націоналізмом. Іншою, більш консервативною, була поведінка невтручання в активну політику, яка, втім, також мала позитивні і негативні прояви. Будучи активним учасником партійного життя, парафіяльне духовенство не могло абстрагуватися від нього задля зміцнення себе як окремого громадського чинника. Попри це, активне відстоювання священниками ролі провідників українського руху на місцях і наявність власних форм самоорганізації зберігали потенціал для поєднання парохами функцій захисників традиції, душпастирів та громадських активістів вже в міжвоєнний час, коли і сільські парохі, і митрополит та єпископи зіткнулись з викликами, що частково були продовженням досліджуваної доби, а значною мірою – новими, ще більш радикальними й небезпечними для консервативного світогляду і християнських цінностей.

Список використаних джерел

1. Во имя Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа! Всея Братии нашей искренней привѣтъ! // Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. 2. Волянський О. «Нива» яка повинна бути, а яка вона є // Нива. 1908. Ч. 20 і 21. 1 листопада. 3. Въ настоящую минуту // Церковный Востокъ. 1913. Вип. I. 4. Голос з кругів духовенства о послѣднім посланію владыків // Діло. 1908. Ч. 109. 18 (5 травня). 5. Гординський Т. Пишім більше про себе (голос в дискусії) // Нива. 1914. Ч. 13–14. 1 липня. 6. Дзерович Ю. Св'ященик між соціалістами // Нива. 1909. Ч. 18–19. 15 липня. 7. Дорожинський Д. Протестъ противъ резолюціи: учити школьну молодежь щоденныхъ молитовъ въ живомъ народномъ язѣцѣ // Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. 8. Колб Н. Греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині на зламі XIX–XX століть: соціальна характеристика, майновий стан, спроби самоорганізації // Галицька Митрополія 1303–1807–2007: Статті і матеріали / Ред. кол.: З. Білик, В. Гаюк, Я. Дашкевич та ін. Львів, 2008. С. 17–30. 9. Колб Н. «З Богом за Церкву і Вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XX століття / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2014. 324 с. 10. Левицький Я. «Нива» а клерикальна партія // Нива. 1907. Ч. 1. 1 січня. 11. Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 11. Спр. 5502 / П. 338. 6 арк. 12. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (далі – ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника). Ф. 159. Спр. 6 / П. 1. 40 арк. 13. ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника Ф. 159. Спр. 10 / П. 1. 24 арк. 14. Там само. Спр. 11 / П. 1. 80 арк. 15. Там само. Спр. 16 / П. 1. 31 арк. 16. Наше становище // Діло. 11 листопада (29 жовтня) 1908. 17. Непокірний. В справі остатнього подвига митрополита гр. Шептицького // Громадський голос. 11 вересня 1908. 18. Несогласіє на парохіальную інституцію // Церковный Востокъ. 1913. Вип. IV. 19. Піп – воріг просвіти! // Громадський голос. 15 серпня. 1900. 20. Попис «св'ященика-українця» в «Ділі» // Нива. 1 липня 1907. 21. Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів: спомини з минулого й сучасного. Том I / Репринт. вид. Дрогобич, 2010. 254 с. 22. Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів: спомини з минулого й сучасного. Том II. Львів-Ньюйорк, 1935. 366 с. 23. Сверхочередное общее Собрание членовъ Общества имени св. Іоанна Златоустаго во Львовѣ // Церковный Востокъ. 1911. Вип. II. 24. Списъ членовъ Общества им. св. Іоанна Златоустаго во Львовѣ // Церковный Востокъ. 1914. Вип. III. 25. Св'ященик-українець. По виборах // Діло. 14 червня 1907. 26. Тайний союз // Громадський голос. 26 липня 1907. 27. Тарнавський Ф. Спогади. Торонто: Українське видавництво «Добра книжка», 1981. 266 с. 28. Фонетика въ церковномъ дѣловодствѣ // Церковный Востокъ. 1913. Вип. IV; 29. Цегельський Л. Ad maiore poloniae gloriam // Діло. 14 (1) серпня 1908. 30. ЦДАЛ України. Ф. 201. Оп. 2. Спр. 904. 30 арк. 31. Там само. Спр. 907. 8 арк. 32. Там само. Спр. 913. 18 арк.; 33. Що діяти народним учителям? // Громадський голос. 29 січня 1907. 34. Wojtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu». Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. 333 s.

References

1. Vo ymia Hospoda Boha y Spasa nasheho Iysusa Khrysta! Vsei Bratyy nashei yskrennii pryvity! [In the name of the our Lord Jesus Christ! To all Brothers our sincere greetings!]. Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. I. 2. Volianskyi O. «Nyva» yaka povynna buty, a yaka vona ye [«Nyva» what should be, and what it is]. Nyva. 1908. Ch. 20 i 21. 1 lystopada. 3. V nastoiashchuiu mynutu [In the present moment]. Tserkovnyi Vostok. 1913. Vyp. I. 4. Holos z kruhiv dukhovenstva o poslidnim poslaniiu vладыkiv [Voice from the clergy circles about the last message of the Bishops]. Dilo. 1908. Ch. 109. 18 (5 travnia). 5. Hordynskyi T. Pyshim bilshе pro sebe (holos v dyskusii) [Let's write more about ourselves (voice in the discussion)]. Nyva. 1914. Ch. 13–14. 1 lypnia. 6. Dzerovykh Yu. Sviashchenyk mizh sotsyialistamy [Priest between the Socialists]. Nyva. 1909. Ch. 18–19. 15 lypnia. 7. Dorozhynskii D. Protest protyv rezoliutsiy: uchyty shkolnu molodezh shhodennykh molytov v zhyvom narodnom yazytsi [Protest against the resolution: to study daily prayers at school in a folk language]. Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. I. 8. Kolb N. Hreko-katolytske parafialne dukhovenstvo v Halychyni na zlami XIX–XX stolit: sotsialna kharakterystyka, mainovi stan, sproby samoorhanizatsii [Greek Catholic parish clergy in Galicia at the turn of the nineteenth and twentieth centuries: social characteristic, property status, attempts of self-organization]. Halytska Mytropoliiа 1303–1807–2007: Statti i materialy / Red. kol.: Z. Bilyk, V. Haiuk, Ya. Dashkevych ta in. Lviv, 2008. S. 17–30. 9. Kolb N. «Z Bohom za Tserkvu i Vitshyznu»: hreko-katolytske parafialne dukhovenstvo v Halychyni u 90-kh rokakh XIX stolittia [«With God for the Church and the Fatherland»: Greek Catholic parish clergy in Galicia in the 90s years of the 19th century] / NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakievycha. Lviv, 2014. 324 s. 10. Levytskyi Ya. «Nyva» a

klierykalna partiia [«Nyva» and the Clerical Party]. Nyva. 1907. Ch. 1. 1 sichnia. 11. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 11 (Barvynski). Spr. 5502 / p. 338. Sviashchenyk-Tovarysh, ale ne z «Dila» – psevd. «Pyshim pro sebe bilshе» (Holos v dyskusii), 1914, 6 ark. 12. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 159 (Hlynski). Spr. 6 / p. 1. Sluzhbove lystuvannia Hlynskoho z mytropolychoiu hreko-katolytskoiu konsystoriieiu u Lvovi, 1887–1926, 40 ark. 13. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 159 (Hlynski). Spr. 10 / p. 1. Isydor Hlynskyi. Prohramy i protokoly dekanalnykh soborchykiv, 1905–1925, 24 ark. 14. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 159 (Hlynski). Spr. 11 / p. 1. Isydor Hlynskyi. Referaty sviashchenykv na relihiini temy, prochytani na «soborchykakh», 1907–1924, 80 ark. 15. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 159 (Hlynski). Spr. 16 / p. 1. Isydor Hlynskyi. Rozrizneni materialy (stanovyshche uniatskoi tserkvy i dukhovenstva, bizhuchi spravy), 1903–1927, 31 ark. 16. Nashe stanovyshche. [Our situation]. Dilo. 1908. Ch. 255. 11 lystopada (29 zhovtnia). 17. Nepokirnyi. V spravi ostatnoho podvyha mytropolyta gr. Sheptytskoho [Insubordinate. In the case of the last feat of Metropolitan Graf Sheptytsky]. Hromadskyi holos. 1908. Ch. 53. 11 veresnia. 18. Nesohlasie na parokhialnuiu ynstytutsiiu [Disagreement on the parish institution]. Tserkovnyi Vostok. 1913. Vyp. IV. 19. Pip – vorih prosvity! [Priest – the enemy of enlightenment!]. Hromadskyi holos. 1900. Ch. 16. 15 serpnia. 20. Popys «sviashchenyka-ukraintsia» v «Dili» [Article of «Ukrainian priest» in «Dilo»]. Nyva. 1907. Ch. 13. 1 lypnia. 21. Prystai O. Z Truskavtsia u svit khmaroderiv: spomyny z mynuloho y suchasnoho [From Truskavets into the world of skyscrapers: memoirs from the past and the present]. Tom I / Reprint. vyd. Drohobych, 2010. 254 s. 22. Prystai O. Z Truskavtsia u svit khmaroderiv: spomyny z mynuloho y suchasnoho [From Truskavets into the world of skyscrapers: memoirs from the past and the present]. Tom II. Lviv–Niuiork, 1935. 366 s. 23. Sverkhocherednoe obshchee Sobranie chlenov Obshestva ymeny sv. Ioanna Zlatoustaha vo Lvovy [Extraordinary general meeting of the members of the St. John Chrysostom Society in Lviv]. Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. II. 24. Spys chlenov Obshestva ym. sv. Ioanna Zlatoustaha vo Lvovy [List of members of St. John Chrysostom's Society in Lviv]. Tserkovnyi Vostok. 1914. Vyp. III. 25. Sviashchenyk-ukraintets. Po vyborakh [Ukrainian priest. After elections]. Dilo. 1907. Ch. 122. 14 chervnia. 26. Tainyi soiuz [Secret union]. Hromadskyi holos. 1907. Ch. 55. 26 lypnia. 27. Tarnavskiy F. Spohady [Memories.]. Toronto: Ukrainke vydavnytstvo «Dobra knyzhka», 1981. 266 s. 28. Fonetyka v tserkovnom dilovodstvi [Phonetics in church paperwork]. Tserkovnyi Vostok. 1913. Vyp. IV. 29. Tsehelskyi L. Ad maiore poloniae gloriam [For more Polish honor]. Dilo. 1908. Ch. 182. 14 (1) serpnia. 30. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv. F. 201 (Hreko-katolytska mytropolycha konsystoriia, m. Lviv). Op. 2. Spr. 904. Skarhy, protokol rozsliduvannia, lystuvannia z Halytskym namisnytstvom u m. Lvovi, Berezhanskym, Zhuravenskym dekanatamy ta in. dokumenty stosovno sviashchenykv Biletskoho Emiliiana, Petrytskoho Petra ta Sadovskoho Mykoly, 1904–1906, 30 ark. 31. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv. F. 201 (Hreko-katolytska mytropolycha konsystoriia, m. Lviv). Op. 2. Spr. 907. Donesennia Skalatskoho dekana, skrha, protokol rozsliduvannia pro rozghliad zvyuvachen vid parokha s. Sorotsko Kupchynskoho Yevhena proty sotrudnyka s. Mahdalivka i ekspozytora Kolomyitsia Volodyslava v hanebnomu i znevazhlyvomu stavlenni pid chas pryizdu do yikhnoi parafii na peredvyborni zbory, 1907, 8 ark. 32. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv. F. 201 (Hreko-katolytska mytropolycha konsystoriia, m. Lviv). Op. 2. Spr. 913. Donesennia Liubinskoho, Skolivskoho, Tukhlianskoho dekanativ, poiasnennia sviashchenykv ta in. dokumenty pro rozghliad zvyuvachen vid parokha s. Slavsko Kachmarskoho Yevstakhiiia proty sotrudnyka s. Khashchovanie Kaleniuka Emiliiana v oskvernenni yoho v hazeti «Halychanyn», pidburiuvanni proty noho parafian, politychnykh ahitatsiiah, 1907, 1909, 18 ark. 33. Shcho diiaty narodnym uchyteliem? [What should folk teachers do?]. Hromadskyi holos. 1907. Ch. 8. 29 sichnia. 34. Wojtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu». Duchowienstwo grekokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918) [«Fathers of the nation». Greek Catholic clergy in the national movement of Galician Ruthenians (1867–1918)]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. 333 s.

Roman Lekhniuk

SOCIO-POLITICAL DILEMMAS OF THE GREEK-CATHOLIC PARISH CLERGY IN GALICIA AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

In the article, on the basis of unpublished source materials and memoirs are analyzed main problems of the Greek Catholic parish clergy in Galicia at the beginning of the 20th century in the socio-political sphere. It was found that the key problem was finding the balance between performing pastoral functions and the role of political functionaries. The analysis of the ways of solving this dilemma allows distinguishing several models of priest's behavior – from absolute passive to excessive active. It was investigated that another dilemma was the relationship with secular political environments, which had an actual, often instrumental, vision of the clergy role in the Ukrainian national movement. It was traced how this problem influenced the views of the parish clergy on their relationship with political parties and the need to create their own political organization.

Key words: Greek Catholic Church, parish clergy, Galicia, nationalism, socialism.